

REMÉNYIK LÁSZLÓ

MAGYAR DON QUIJOTE

AZ ELSŐ KAZINCZY-DÍJAS KÖLTŐ:
KOZMA BÉLA

Reményik László
MAGYAR DON QUIJOTE

Reményik László

MAGYAR DON QUIJOTE

Az első Kazinczy-díjas költő:

KOZMA BÉLA

Helma Kiadó, 2023

Felelős szerkesztő: Kozma Ilona

Műszaki szerkesztő: Székely István
www.hettenger.hu – www.szekelyistvan.hu

Borító: Pereszlényi Helga

© Reményik László, 2023
www.remlac.hu – remlacvox@gmail.com

ISBN 978-963-639-220-8

Kiadta a Helma Kiadó
www.helma.hu – info@helma.hu
+36(30)499-34-77
Felelős kiadó: Dvariecki Bálint

Közel hatvan éven át alkalomszerűen üdvözölhettük egymást Pál Vilmosné Kozma Ottiliával (1938), mégis a covid-járványnak köszönhetjük a közeli barátságot.

Talán nem véletlenül alakult így.

Hamarosan megtudtam tőle, hogy édesapja, Kozma Béla, aki író, költő és lapszerkesztő is volt, 1929-ben az addigi irodalmi munkásságáért – a készülőfélben lévő „Afrodité” című verses regényére utalással – Kazinczy-díjat kapott. Ezt az elismerést előtte csak tudósoknak ítélték oda.

Erről a jeles eseményről az akkori lapok beszámoltak ugyan, de 1945 után már nem tartották számon, ezért ez egy méltánytalanul elfeledett szelete a magyar irodalomtörténetnek.

Kozma Ottiliával mi pedig úgy gondoltuk – kiegészülve Kozma Ilona közreműködésével –, hogy tisztelgő emléket állítunk Kozma Béla számára.

Nemcsak korának és irodalmi munkásságának bemutatásával rajzoljuk meg őt, hanem közeli és távolabbi ősei nek megidézésével is, hiszen egy ember önarcképe a múlt, a jelen és a közeli tervezhető jövő kivetülése.

Reményik László

Kozma Béla - 1944

ÉGŐ GYERTYAVÉGEK

Kozma Ottília levele a Költészet Napja alkalmából 2021. április 11-én:

Mi sem lehetne megindítóbb számomra e jeles nap ünneplése közben, mint megemlékezni drága édesapámról, Kozma Béla hírlapíróról, költőről – aki 122 éve született és immár 40 éve nincs köztünk. Küzdelmes élete során MTA Kazinczy-díjat kapott, sok újság szerkesztője volt, Babits, Kosztolányi, József Attila, Juhász Gyula, Faludy György közeli barátja, végül kisiklott élete miatt perifériára került, pedig, ismert lehetett volna...

A család szívében él örökké.

Betegágya mellett írta szinte búcsúként unokája, fia, Kozma Róbert lánya, Kozma Ilona az alábbi verset:

Nagyapó álma

Álmában dombokon szökell,
Gyöngyvirágot szorít a kezében.
Vékony remegő csuklóján
Gyenge pulzusát alig érzem.

Miskolc utcáin elbolyong,
Budáról Pestre lihegve szalad.
Szár az szája nehezen nyeli
A sűrű levegő-falatokat.

Lope de Vega int felé,
Neki játszik ma Corall-színpada.
Lepedőfehér mellén
Gyűrött, kigombolódott pizsama.

Maga köré gyűjti, akiket szeret,
Egy mosolyról dal jut az eszébe.
Fáradt szeme mondja-e még
némán: „jó, hogy te jöttél be”.

*

Ki vagyok én

Ki vagyok én, megmondom néked;
Legyen tőlem egy vers- emléked.

Vagyok a hit és vagyok a kétely,
vagyok szent mámor és vagyok a mótely.

Vagyok a vágy: a gyöngye óhaj,
vagyok hiába küldött sóhaj.

Vagyok, ki szívét balgán kitárta,
vagyok, ki hívét hiába várta.

Vagyok ködös őszi, borús november,
húnyt tűzü vulkán, befagyott tenger.

Vagyok, ki egyre a fényt epedte,
vagyok, kit árván talált az este.

Vagyok szomorú fekete felleg,
vagyok, ki senkinek 'se kellek.

Vagyok sebes szív, barázdás homlok,
vagyok kőszikla, mely porba omlott.

Vagyok, kit csálnak, vagyok, kit úznek,
vagyok a hamva egy régi tűznek.

Vagyok, kinek szomjas a lelke,
vagyok, ki sorsát megérdemelte.

Vagyok egy néma barna árnyék,
vagyok, ki valamire vár még.

Vagyok, ki indult messzi útra,
vagyok, ki el nem ért a csúcsra.

Vagyok, ki megállt a félúton;
vagyok...

Ki vagyok?..
Nem tudom.

Kozma Béla önmagának önmagáról a fentiekben feltett kérdésére – ki vagyok én? – „Az én Atlantiszom” című lebilincselő életrajzi művében leírtakon túl is keressük a választ. (Az Atlantiszom 1979 augusztusáig dolgozott, először egy, majd 1980-ban egy második novellával egészítette ki a művet.) A személye utáni kutakodás során fellelt életmű-töredékek hozzáfűzésével próbáljuk minél teljesebbé tenni a róla kialakítható képet. A választ vele közösen adjuk meg. Ez a megtisztelő munka több mint négy évtized múltán minket talált meg:

„...Most, amikor a kínzó betegség szobafogságra kárhoztat, kényszerű magányomban fölrajanak bennem ezek az emlékek. Nem azért jegyzem le őket, mintha nagy fontosságú tudomásokat publikálhatnék bennük, de jelentéktelenségükben is érdekes kortörténeti adalékokkal szolgálhatnak a múlt idők apró jellegzetességeire is figyelő kutatók számára...”

Ebben az évszázadokat átfogó „életrajzi képkeretben” számomra nem véletlenül lett a „magyar Don Quijote” az író, költő és újságíró Kozma Béla. Élete végéig amolyan „szélmalom-harcot” vívó ember maradt, s nem csak két

felesége és öt gyermeke számára teremtett hiányérzetet, hanem saját maga számára is.

Kézdiszentléleki és papi Kozma Béla 1899. április 4-én született a felvidéki Ruttkán (Turóc megye). Már ifjú emberként is egy szárnypróbálgató polihisztorként gondolhatunk rá, aki már húszéves kora előtt jelen volt a magyar irodalom zsongva bolyduló mezején. A jó kiállítású fiatalember erejét nem csak a tollforgatás vette igénybe, hanem a körülötte libbenő rózsaszálak sem hagyták nyugodni.

De ő eleinte szerencsésebb volt, mint a spanyol honban lépten-nyomon csetlő-botló Don Quijote, akinek életre keltője tengernyi betűjével is csak tintapacányi megelégedettségre okot adó jelet rajzolt fel a hőstelen hős csontos homlokára és keserpiros szívére. A mi „életkalandorunk” körül ekkoriban égig csapó lobbal égett a szellemet és testet egyaránt megigéző s edző láng. Az életkorból adódó „ide nekem az oroszlánt is” hevület pedig alaposan igénybe vette a miskolci pennalovagot. Legalábbis, számomra erről vall számtalan korai verse és életrajzi adaléka:

Alszik a kaszárnya

Ismét itt az este, kilenc már az óra.
Lelibbent a földre az éjszaka árnya.
Trombitál a kürtös épp takarodóra...
Elcsöndesül minden, alszik a kaszárnya.

Nyugovóra tért a sok fáradt katona;
Lepihenek én is, azaz csak pihennék,
De az én lelkemnek nincs nyugalma soha;
Gyötri, marcangolja a sok fájó emlék!

Minden, ami kedves volt szívemnek, messze
Tőlem, túl a távol kéklő hegyeken...
Szívem remeg: vajjon viszontlátás lesz-e?
Vagy e kárhozat talán a végzetem?

Durva zsákba zsúfolt priccs-szalma az ágyam,
Fejem alá teszem párnaként kezem...
Az éjji sötétben újra kél a vágyam,
Ha a tűnt időkre ráemlékezem.

Lassan, észrevétlen könny szökik szemembe,
Tovaröppent órák ezer szép emléke!
Ó, mily boldog voltam... ötlük most eszembe,
Milyen kár, hogy ennek mindörökre vége!

Éjfél van..., Az idő mily gyorsan eltelt!
Szemem elsiklik a sok alvó vitézen
S villamos zseblámpám halvány fénye mellett
A Maga kis képét hosszan el-elnézem...

...Lombos Avas alján, fehér lányszobában,
Puha párnák ölen álmodik Maga,
És ezalatt távol, zord hegyek honában
Magáról álmodik ott egy... közbaka...

Trencsén, 1918. július

(Elveszett, katonaverseim egyetlen meglévő darabja.)

Muskátli az ablakokba

Milyen szép is volt az élet
A mi csendes kis falunkban;
Tüzesszirmú mályvavirág
Mosolygott az ablakunkban.
Tüzesszemű barna kislány
Éldegélt a pap lakában –
és egy este a muskátlink
ott virult az ablakában,

ablakában...

És azontúl minden este
arra jártam andalogva,
már piroslott messziről a
muskátli az ablakokba',
ablakokba' ...

Egy borongós őszi estén
együtt ültünk a szobában,
piros mályva volt a keblén,
piros szalag a hajában...
Rám mosolygott szép szemével,
számra tapadt piros szája –
és a mellén lehullatta
szirmait a piros mályva,
piros mályva...

Másnap reggel, hogy kinéztem,
a lelkem felsírt zokogva:
nem integet nékem ott már
muskátli az ablakokba',
ablakokba' ...

Régen volt ez és azóta
elrepültek már az évek,
elszakadtam a falumtól,
messze tőle, Pesten élek.
Ámde hogyha néhanapján
a falumból Pestre téved
egy-egy régi ismerősöm,
fáradt lelkem újra éled,
újra éled...

Elbeszélgetünk a múlttól
s könnyes szemmel szívdobogva
megkérdezem: Nyílik-e még
muskátli az ablakokba',
ablakokba'...

Miskolc, 1920

Aki letép majd...

Aki letép majd, bimbónyi rózsza,
Legyen a talpán derék legény.
Aki letép majd, nem én leszek - hajh, -
Nem én, nem én.

Én úgy szerettem nyíló virágot,
Ha hinti lágyan illatát.
Letört virág, halódik, hervad,
Gyönyört nem ad.

Mi szép, mi pompás tövén a rózsza,
De meghal, hogyha letöröm.
Halott virág: az én szívemnek
Ez nem öröm.

Ám lelje benne, ha úgy akarja,
Kedvét egy más, mohóbb legény:
Aki letép majd, nem én leszek - hajh, -
Nem én, nem én.

1919

Hivatásának gyakorlásáról és irodalmi sikeréről számol be néhány dokumentum, korabeli újságcikk:

„A huszadik század első két évtizedében Miskolcon megjelent kulturális lapok sorsa rávilágít eme időszak képlékenységére, és egyben korrajzként is szolgál.

1901–1916 között nyolc színházi lapkezdeményezésre találtunk példát. Többségük egy-két évet, vagy egy-két színházi idényt élt meg. Kivételt képez a Színházi Lapok, amely a Földes testvérek szerkesztésében, negyed százados történetével kiemelkedik a többi lap közül. Új színházi lap jóval a háború után indul útjára Miskolcon, s 1926–1939 között összesen hét kezdeményezésre van példa.

Mint sajtótermék - nemcsak mert a maga nemében páratlan volt - különlegessége miatt is említést és dokumentálást érdemel „A mozi” című hetilap. Néhány szám után alcímében azt tüntették fel, hogy filmművészeti és irodalmi hetilap. 1916–1918 között Kozma Béla szerkesztésében rendszeresen megjelent, 1919-ben szünetelt, majd 1920-ban újraindult, de az év közepére véglegesen megszűnt. A város egyetlen mozi újságja volt, amely az

Apolló mozgósínház kiadásában jelent meg. Az irodalom felé tekintésben része volt Kozma Bélának és Soltesz Imrének...”

Kozma Béla irodalmi pályájának első jelentős állomása az „Arcok és harcok” című verseskötet megjelenése, melyről igényes tudósítás jelent meg a miskolci Reggeli Hírlapban (1923. augusztus):

Arcok és harcok

„Mai költő Könyve a mába szorult költő-lélektükre. Bármennyire igyekszik is elvonatkoztatni mondanivalóját a kortól, minden során a kor bélyege van. Sorsa: a lelkiesség mai sorsa. Küzdelem a viszonyok ellen, melyek minden spirituális értéket az anyagiság béklyójába kényszerítenek.” Ezt Kozma palástolja s ebben idealistább mesterénél, Adynál, aki nem irtózott azoktól a reális vallomásoktól, melyekben az anyagi javaknak életére kényszerűen ható szerepét tárta fel. Egyébként Kozma nem tagadja meg a mestert. Nem dobja félre álszeméremből a hangot s a formát, melyet tőle tanult. Ez csak ott válik hátrányára, ahol nem csak a hangot, de egy-egy lélekvonást is szívesen vallana magáénak mestere kincseiből. Hányavettség, kinküszködések, elhibázott házasság, nagy és kis csalódások komor színeiből adódik a versek vigasztalan háttere. Vigasztalást csak az a belátás mutat az olvasó-

nak, hogy mindaz nem azért van, mert a sors ezt a költőt választotta ki minden csapása szenvedőjének, hanem mert a hányavetettség, a csalódások, az a lelki szükséglet Kozma Bélának, amely nélkül kiszáradna, megbénulna, elnémulna egész valója. Csak a mély hangú húrokon játszik s azokból csalja ki minden dalát. Nem szabad pihennie, mert a nyugalom elerőtlenít. Csalódnia kell, mert csak a csalódásban tudja megtalálni igazi önmagát.

Arcok és harcok: írta bőszen címlapjára. Arcait akarja bemutatni, de csak egy arca van. Igazi legalábbis csak egy: bánatszomjas, csak fájdalomban derülni tudó arc. Ott, ahol elhagyja a bánat, nem önmagát dalolja, felismertük, az álarc. A legnagyobb gyötrődésekben születnek legértékesebb verssorai. Széppé, jóvá és nemessé edződik a lelke s ilyenkor örök értékek ömlenek a papirosra.

Egyik legértékesebb verse a kötetnek: A próbáltatások napjaiban. Olvasva ezt, lehetetlen meg nem állnunk egy percre meghatottan, letéve kritikánk rideg fényű szemüvegét, hogy vele emelkedjék a létünk a tiszta, fennkölt fohással:

Miért sújtod az ő kicsiny szívét,
Ha én vétettem szent parancsod ellen?
Bűnhődjem én
Lakoljon az, ki vét,
De az ártatlan is vezekeljen?

Ó, tedd meg azt, mit szívem úgy kíván:
Haragvásod mérgét iránta szüntesd;
Hallgasd meg Isten sóhajomat s imám
És engem verj, ha versz,
de őt ne büntesd!

Ugyanezt az egyszerűségében tökéletes, finom lélek arcát mutatja a *Kiáltó szó a pusztából* című verse, melyben Istenhez fordul:

Hol a kezed?

Sötét van, nem találok,
Hiába nyúl ki reszkető kezem,
Bágyadt szemem erőtlenül lezárom;
Itt pusztulok!

Segíts hát, Istenem,
Vezess, vezess, különben elbukom!

A gyötrődő nagy, jó gyermek Istenhez menekvése ez. Nem Ady pogány hitének álpátosza, de nem is Szép Ernő gőgicsélése. Őszinte megnyugvás a végső menedékben: a tiszta, póz nélkül való gyermeki hitben az Atya iránt. Ezt a legszebb valóját Kozma fejtegeti szívesebben, ő adja lelkét annak a fájdalomnak, melyet nagy csalódása okozott. *A Magunk szomorú csalása, és az Elébelejtünk a halálnak*

című verseiben adja jól hangolt magyarázatát ennek a csalódásnak.

Csalunk, s hogy ez zokon ne essék,
Azt mondjuk rá, hogy kötelesség.

Jól tudjuk azt, hogy semmi más,
Csak gyávaság e csúf csalás.

Így vall az egyikben, míg a másikban megokolja:

Mi elrosszalkodjuk magunkat.
Számunkra nincs már új öröm,
szent serlegünket eltöröm...

Egész sorozata a keserű szemrehányásoknak, panaszoknak. Néhány következő verse, melyekben itt-ott a legmerészebb vallomásokkal igyekezik igazolni önmagát: a jogosan csalódottak.

Ezekben fogsz hinni: itt megkapó férfizokogást hallat, ott szertelen művészgöggel bekiabál, majd a szándékosan jámbor, dilettáns költő gyermekmódjára panaszkozik.

A nyers megnyilatkozások, melyektől az olvasó minden pillanatban tarthatna, elmaradnak. Finom érzékkel ismeri fel a határt, ameddig elmehet anélkül, hogy hangja bántóvá ne legyen. Csalódásából gyógyultan, újra éledő vágyai vidámabb hangokat csálnak ki ajkáról, de kedvre